

dam monasterium vel synodochium in honore sancti Martini, quod Pontileuva vocatur, ipsumque de rebus episcopatus sui ditavit, sive de aliis quas legitime et legaliter invenire vel acquirere quivit. Et hoc constituit, ut omnes advenientes inibi omnia necessaria sumerent; ibique monachos regulariter degere constituit, et matricularios, numero et tenore quo in ejus continetur testamento, et ipsum synodochium suæ sedis Ecclesie subjugatum, atque suis successoribus possidendum futuris temporibus more canonico atque ecclesiastico dereliquit, sicut hactenus in ejus testamento decretum sub jurejurando nobiscum habetur, cujus exemplar in subsequentibus

A conscribere libuit. Prædictus autem domnus Bertichramnus archiepiscopus erat, et pallium, sicut mos est metropolitanorum, ferebat, atque omnibus episcopis totius regni præerat et proderat. Hic autem plenus dierum, in senectute bona obiit in pace, Kalend. Juliarum, et in præfixa ecclesia quam ipse in honore sanctorum apostolorum Petri et Pauli ædificaverat, a suis consacerdotibus et discipulis honorifice ac condigne sepultus est; qui et in cœlis vivit cum sanctis Dei, ubi et nos suis atque omnium horum precibus pervenire et vivere mereamur, præstante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria per cuncta sæcula sæculorum. Amen.

FORTUNATI VERSUS AD BERTICHRAMNUM.

(Carmine lib. III, v. 22, 25.)

I.

Ad Bertichramnum episcopum, cum elevaretur in curram.

Curriculi genus est, memorat quod Gallia rhodam,
Molliter incedens orbita sulcat humum.
Exsiliens duplici bijugo volat axe citato,
Atque movet rapidas juncta quadriga rotas.
Huc ego dum famulans comitatu jungor eodem,
Et mea membra cito dum veherentur equo,
Pontificisque sacri Bertichramni actus honore,
Comprehendente manu raptus in axe levor.
Qualiter implumes fetus pia mater hirundo
Confovet, et placida pennæ tensa regit;
Sic bonitate potens, affectu dives opimo,
In propria pastor molle sedile locat.
Nec solum amplectens pia mens, sed diligit omnes,
Unde magis populis unicus exstet amor.

II.

Ad eundem de opusculis suis (ejus).

Ar tua suscepi missis epigrammata chartis,

B Atque cothurnato verba rotata Sappho.

Percurrens tumido spumantia carmina versu,
Credidi in undoso me dare vela freto.

Plana pæcillosos ructavit pagina fluctus,
Et velut Oceanus (*Oceanus*) fonte refudit aquas.

Nix modo tam nitido pomposa poemata cultu,
Audit Trajano Roma verenda foro.

Quid si tale decus recitasset in aure senatus?
Straxissent blandis aurea fila tuis.

Per loca, per populos, per compita cuncta vi-lens
Currere versiculos, plebe favente, tuo.

Sed tamen in vestro quodam sermone notavi,
Carmine de veteri furta novella loqui.

Ex quibus in paucis superaddita syllaba fregit,
Et pede læsa suo musica clauda jacet.

C Nunc, venerande Pater, prece, voto, voce saluto,
Commendans animum supplice corde neum.

Sit tua vita diu, cujus modulante camæna,
Cogimur optatis reddere verba jocus.

SANCTI BERTICHRAMNI

CENOMANENSIS EPISCOPI

TESTAMENTUM.

(Mabill. Analect., t. I, p. 255.)

Sequitur exemplar testamenti prædicti domni Bertichramni, quod fecit pariter Cenomannicæ matri ecclesie et monasterio sancti Petri, sicut in hæc habetur insertum. Quod ideo his in gestis pontificalibus inseramus, ut si aliqua, quod absit, negligentia perditum fuerit, hic reperiat, per quod sciatur qualiter actum fuit.

In nomine Domini nostri Jesu Christi et Spiritus sancti, sub die sexto Kal. Aprilis, anno 32 regnante gloriosissimo domno Clothario rege, Bertrannus, etsi indignus, peccator, episcopus sanctæ Ecclesie Cenomannicæ, sanus Deo propicio mente et cor-

D pore, sanoque consilio metuens casus humanæ fragilitatis, testamentum meum condedi cumque filio meo Ebboue notario scribere rogavi et dictavi. Quod testamentum meum si quo casu jure civile aut jure prætorio, vel alicujus novæ legis interveniente valere nequiverit, ac si ab intestato ad vicem codicillorum valere eum volo, et valeat. Itaque quando ego suprascriptus Bertrannus peccator ex rebus humanis excessero, debitumve naturæ tempus complevero; tunc tu sacrosancta Ecclesia Cenomannica, una cum sancta ac venerabili basilica domni Petri et

Pauli apostolorum, quæ in conspectu civitatis opere meo pro defensione civitatis vel salubritatem populi ædificavi, heredes mihi estote, heredesque meos vos esse constituo ac jureo ceterive exheredes sint toti. Omnis itaque cui hoc testamentum meum dederò, legavero, darive jussero; id ut detur, fiat, præstetur, fidel heredibus meis committo: si quos autem liberos esse jussero, liberæ liberive sint toti. Et quia inclitus atque præcelsus dominus Clotharius rex, cui Deus in millia æternam retribuatur beatitudinem, suum præceptum manus suæ jure firmatum mihi dedit, ut de propria facultate, quod ex parentum successione habeo, seu quod munere suo consecutus sum, aut aliquid comparavi, vel comparare Deo adjuvante potuero, vel in quibuscumque rebus atque corporibus facultatum augmentare potuero, tam pro animæ meæ remedium, quam propinquis meis, seu fidelibus meis delegare voluero, liberum tribuit arbitrium; idcirco te sacrosancta Ecclesia Genomannica, heres mea, habere volo ac jureo villam juris mei, cujus vocabulum est Bonafra, sita in territorio Stampense seu Æqualina silva, et mihi præcelsus dominus Clotharius rex suo munere, una cum præcelsa domina Fredegunda regina quondam genitrice sua, postquam eis dominus Vædola justitia eorum reddidit, in me humilem eorum pro fidei meæ conservationem, quæ semper circa ipsum principem inviolabilem tenere et habere visus sum, concesserunt; ipsam villam cum domibus, mancipiis, vineis, silvis, campis vel omni re, jure et adjacentibus suis, tam mobilibus quam et immobilibus, post meum obitum tibi valeas perpetualiter possidere; excepto quos exinde liberare voluero. Similiter agrum ad culturam eo tempore acquisitum, te, domina heres mea Ecclesia, habere volo ac decerno; ex quo agro medietatem bonæ memoriæ domina Ingoberga quondam regina, mea instantia meoque exigente servitio sanctæ Mariæ dereliquit; aliam vero medietatem de germano ipsius Magulfo quondam dato pretio comparavi, ut in jure sanctæ ecclesiæ ager ille ad integrum perveniret; et de villa Celonica sita in territorio Tricurino, quam bonæ memoriæ Bobeles medietatem Ecclesiæ delegaverat, et pro ipsa medietate multas habui vexationes, sed meo opere egi ut de jure sanctæ Ecclesiæ non auferretur; etiam et postea aliam medietatem, quam uxore vel heredibus suis ad possidendum delegaverat, dato pretio ad integrum comparavi, et in dominationem meam pervenit; volo ut ipsam villam cum omni securitate tu, sacrosancta Ecclesia heres mea, una cum fano Vicinoniæ, quicquid mihi comparavi, aut meo opere ad mancipia stabilivi, cum id quod adhuc Deo propitio in ipsis agris immelliorare potuero, cum omni integritate eorum, et mancipia inibi commanentia, tibi, sacrosancta Ecclesia, volo esse donatum. Itemque et villa Brea, quem mihi Daulfus per donationis titulum contulit, et ego postea mihi comparavi, velut quæcumque subjunxi, velut ipsam villam cum omni integritate sua, sicut a me præsentem

A tempore possidetur, in dominationem sanctæ Ecclesiæ Cenomanniæ heredis meæ periret. Sed et quam plurima, quæ memorare non valeo, tibi meo studio, sancta Ecclesia, adquisivi.

Et licet omnibus Christo propicio notum sit, qualiter ego aut quam fideliter in sancta Ecclesia, aut in monasteriis, aut in cunctis rebus laborassem; tamen et tu, domne pontifex, quem Deus in eis post me esse voluerit, cognoscere potes, quanta ibidem meo studio vel labore tempore meo Deus est dignatus conferre. Quod si fide integra disponis inquirere, cognosces me tuæ Ecclesiæ non mollicum laborasse. Unde tibi ineptum esse non debet, si aliquid de rebus sanctæ Mariæ cuicumque ex fratribus nostris, hoc est presbyteris et diaconibus, seu lectoribus aut propinquis meis, vel amicis aut servientibus, tam sanctæ Ecclesiæ, quam et meis propriis, cuicumque aliquid in usufructu dimitto, quia sanctæ Ecclesiæ proprietatem non aufero, et de substantiola heredem ipsam constituo. Et quia sanctæ recordationis domnus Domnolus quondam episcopus de agris Ecclesiæ aliqua locella ad basilicam suam, ubi requiescere videtur, delegavit, sed nobis molestum fuit, ut iterum nos simile conditione de agris Ecclesiæ aliquid auferre aut minuere deberemus, ut basilicæ sanctorum Petri et Pauli apostolorum, quam in honore eorum novius construxi, conferre deberemus; sed magis pertractans cum consilio venerabilium fratrum nostrorum presbyterorum, seu diaconorum, vel omnium clericorum, ut unum locellum de Ecclesiæ conditione ad ipsam sanctam basilicam, non tantum pro necessitate, sed propter primitias vel reverentiam ipsorum domnorum apostolorum, et quod mater sancta Ecclesia, quæ omnes basilicas ad se pertinentes fovet ac dilat, convenit cum domnis pontificibus diem illum, quo benedictio cælestis vel reliquiæ sanctorum Petri et Pauli apostolorum in ipsa basilica positæ sunt, et dupliciter divina opitulante gratia sanctis sacerdotibus consecrata in honorem sanctorum apostolorum, vel loci illius consecrationem; villa Umbriaco, quam Basilius et Baudogundus quondam per donationis titulum ad sanctam Ecclesiam condederant post eorum obitum possidendam; unde et nos postea jugiter laboravimus, ut Ecclesiæ non auferretur, postea omnia supradicta quod per me humilem sanctæ Ecclesiæ proficit aut obvenit, tam prædicto Umbriaco, quam in suburbana basilica domni Petri et Pauli apostolorum, quæ meo opere ædificata esse dinoscetur, ad ipsam sanctam Ecclesiam, Christo propitio, debeat in perpetuo permanere.

Id mihi placuit delegare, ut villa Nimione, sita in territorio Parisiaco, cum vineis quæ Frontanito ad palastrias et vinitores esse noscuntur, quas mihi dominus Clotharius rex dedit, quæ meo sæpius, dum laicus fui, tam de fisco, quam de comparato possidendum sanctæ Ecclesiæ Parisiæ, sub cujus gratia nutritus sum, ad integrum volo esse donatum. Basilicæ vero sanctorum ac beatissimorum Petri et

Pauli apostolorum, quam superius heredem, una cum sancta Ecclesia Cenomannica constitui, sicut mea est devotio, quia ibidem meum (quandoquidem Deus voluerit) desidero collocare corpusculum, ad ipsam sanctam basilicam in honore sanctorum apostolorum, ut pro facinore meo quod hic in sæculo jugiter visus sum perpetrasse, ut ipsi apostoli suffragiis suis ab infernali pœna me liberare dignentur, et si non in gloria (quod non mereor) vel veniam eorum patrocinii aut intercessionibus merear obtinere; dono itaque ad ipsam sanctam basilicam villas tam in territorio Cenomannico, quam et in Stampensi vel Burdigalense, aut ubicumque, tam per donationis titulum quam ad ipsam basilicam jam die natalitii sui dedi, verum etiam quod et adhuc per testamenti istius paginam dederò, quas mihi dominus gloriosus Clotharius per suam munificentiam contulit, vel pro fidei meæ conservationem ad integrum suis præceptionibus manum suam roboratis, mihi integram tribuet licentiam, ut prædicto loco pro animæ meæ remedio, vel sui regni stabilitate, ipsas villas quas munere suæ promerui, conferre debere. Hæc sunt villas. Villa Thedone, Colonica nomine Telate, et alias villas Buresaco, et mansiones in Wastinense, quas de viro illustri Varnachario Majorum dominus pro villa Columbaria percepimus. Illud vero rogo atque jubeo abbatibus, qui per singula tempora, sicut divina potentia aut gratia dominorum apostolorum eos inibi jusserit perdurare, ut omni tempore vitæ eorum hoc sit eis potissimum observandum, ut de villis superius nominatis, quicquid exinde aut in tributum, aut in suffragium annis singulis poterit obvenire, medietas ex hoc, quando fuerit mea commemoratio pauperibus, aut in vestimentum, aut in aurum erogetur; alia medietas luminis exinde in sancta basilica omni tempore sufficienter accendatur, ut numquam sit neque una hora noctis absque luminaria ipsa sancta basilica, signum dignum est, in honorem prædictorum apostolorum luminis omni tempore fulgeat indesinenter, tam ad basilicam sanctorum apostolorum, quam et ad sanctam crucem, quam postea ædificavi, vel ad basilicam domni Martini et Synodochium, quæ est in Pontileuga, excepto de fructibus aut reliquis conditionibus, quod de prædictis agris speratur in usibus sanctæ basilicæ et monasterii sui, sive alimonia canonicorum vel pauperum, qui ad ipsam basilicam sanctam ad matricem sedere videntur, victus et vestitus per singulos annos sufficienter ministretur, et pro meis expiandis peccatis jugiter Domino deprecantur, et pro collata principis celestis eidem et regnum longævum præstet, et in retributionem æternam centuplum accipere mereatur. Ecclesiæ vero herede meæ villa Dolus, quod meo opere construxi, et meo ingenio undique ad me pervenit post diem obitus mei, quicquid inibi laboraverò, cum donibus, mancipiis, vineis, campis, pratis, cultis et incultis, et omni jure suo, vel termino suo, quod ibi justo ordine abstraxi, et sancta Ecclesia, in integrum habere delego.

Basilicæ sancti Petri et Pauli, villas quas dato pretio comparavi, id est Gaviaco, Colonica, Landolenas, et Ferrenis meo opere undique adquisitas, et quicquid Cellis vel in Samarciago ad prope Cenomannis civitate, quicquid Portithorengo, quem pro tutelam percepi, inibi fuit, et hoc quod Ceta et Mancina vel Guntha illuc possedisse juræ visæ fuerant, et ad meam pervenit ditionem, tam terris, vineis, ac colonis et servis, integra portione eorum. Similiter et villas quas in honorem basilicæ domni Petri et Pauli comparavi de pecunia, quam gloriosus dominus Clotharius rex nobis dedit, vel nos pro fidei nostræ undique acquisivimus. Hæc sunt villæ ipæ, Campocunanæ, Ludina, et Comariago, vel Cambriaco, sicut venditiones e locent, ipsam basilicam, sicut nos eas jam ibidem tradidimus, cum villare cui nomen Piciniaco, quem Gondobaldus quondam diaconus tenuit, pariter et Iliaco quem de viro illustri Babisone percepimus, volo in Dei nomine possideas. Illud etiam constituens ac decernens, quod quicquid mihi in minutis rebus aut in quibuscumque modis datum est, vel in meis cartis noscuntur esse conseciptæ, hoc totum et ad integrum, tu sancta Ecclesia et venerabilis basilica domni Petri et Pauli, qui in hoc folio testamenti mei forsitan in oblivione mihi obvenit, æqua lance dividatis possidendum. Villa vero Morenaco, quam meo opere et cum grandi labore adquisivi, et postea hunc ego absens vi pro fidei mei conservationes a Modeghiselo malo ordine fuit præoccupata, et cum Deus reddidit justitiam domino Clothario regi, iterum ad dominationem sanctæ Ecclesiæ vel meam pervenit; ipsam villam, cum omni jure suo et terminum te, sancta Ecclesia, habere constituo. Basilica vero sancti Petri et Pauli portionem deinde quod inibi possidere videor, cum colonica quæ mihi Leodaldus per donationis titulum contulit, cum id quod ibidem postea undique comparavi, in ipso fundo Mechense et Voligione, cum omni integritate, portionibus ipsius vel terminis earum, et mancipia, mobilibus, et immobilibus, te, sancta basilica, perpetualiter valeas dominare. Licet nulli habetur incognitum, qualiter ego post transitum Guntrami quondam Regis pro quo sacramentum insolubile domino meo Clothario regi dedi pro eo quod civitas Cenomannis legitimo ordine, post transitum domni Gunthramni, ex hereditate genitoris sui bonæ recordationis suæ Chilperici quondam regis debuit pervenire; sed faciente cupiditate et civitas ipsa ei fuit ablata, et de reliquo regno suo multum passus est dispendium, sed dum me sacramentum meum in integrum constrinxit, ut eum nullatenus dimittere deberem, facile mihi fuit ut secundum facultatem tam sanctam Ecclesiam, quam et proprietatem relinquere quam perjurus (quod absit) inveniret. Sed dum pro amore ipsius principis unanimiter cum ipso consisterem, anteriorem exspoliationem suam, vel posteriorem, quod injuste pertulit, necesse principi ipsi fuit, ut nobis aliquid adderet, unde vitæ substantiæ et nos, et pauperes nostri sustentare deberemus, unde ille Rex celestis pro nobis retribuit

existat. Nam nos paupe i non habemus nec aurum A nec argentum, unde tibi, gloriosissime domne Clotharie, bona retribuamus, attamen de id quod gloria vestra nobis contulit, præsumentis in hoc testamento nostro vestram celsitudinem memorare. Offerimus itaque regno vestro de muneribus vestris, unde nos per præceptum vigoris vestræ manus roboratum, licentiam tribuisti faciendi quod volebamus, id est villas Neolone et Waliouno, cum omni termino et adjacentiis ad se pertinentibus, vel quicquid postea nobis fuit melioratum, hoc celsitudo vestra ad suam recipiat dominationem. Similiter donamus tibi, gloriosissima domina Berchirudis regina, villam, nomine Penpinas, quæ appellatur Cella, quam nobis gloriosus dominus noster jugalis vester suo munere contulit, ut ipsam villam, cum domibus, mancipiis, vel B terminum suum post meum obitum vel vestrum regimen absque ullo impedimento recipiatis. Dulcissimo nepote meo Sigechelmo, et pronepote meo Thoringo, si mihi superstitis fuerint, villam Seuvacum, Villare Rpariola æqua lance dividant.

Simili modo villa Briomilia, quæ ex successione parentum nobis juste debita erat, et per interregna longo tempore nobis ablata fuit, et postea cum Deus domno Clothario regnum suum in integrum dedit, ipsam villam nobis sua pietas reddidit, et per præceptionem suam firmavit: quam villam dulcissimo pronepoti meo filio Sigechelmi Leutranno et Sichranmo volo esse donatam. Similiter villam Castalionsitam in Santonico, qui parentibus meis et viro illustri Sigeleno fuit, et ipsam nobis gloriosus dominus Clotharius rex per suum præceptum concessit, quia jam longo tempore et mihi et jam dicto parente meo Sigeleno ablata fuit, si me superstes fuerit ipse Sigelonus, ad suam revocet ditionem: sin autem filiis suis, id est Sicheleco et Berchelaico, ipsam volo esse donatam. Villas Crisciago et Botilo qui nobis ex successione genitoris nostri juste debentur, et cum Germanis meis deberem partire, si ipsos mors non antecessisset: modo jubeo ut dulcissime nepos meus Sigechelme, una cum nepoti meo Thoringo æqua lance ipsas villulas dividatis. Villam Bualone sitam in Stampense secus Æqualina, quam per donationis titulum dulcissimo pronepoti meo Leuthramno die nuptiarum suarum dedi, sicut donatio ipsa continet, et per hoc testamentum meum ipsam eis volo esse donatam. Locello qui appellatur Fontanido, quem mihi gloriosus dominus Clotharius rex suo munere concessit, ubi Eusebius quondam laicus vineas plantavit, et nos postea et mancipia posuimus, ipsum locellum cum omni integritate quod ibidem aspicere videtur, totum et ad integrum sancta basilica domni Petri et Pauli ad suam revocet dominationem, et medietatem de vineis pronepos meus Leuthramnus et conjux sua perpetualiter valeant possidere.

Basilicæ domni et peculiaris patrini mei Germani episcopi, qui me dulcissime enutrivit, et sua sancta oratione, acsi indignum, ad sacerdotii honorem perduxit, si supersistit ut in basilica domni Vincentii,

ubi ejus sanctum corpusculum requiescit, dono inibi in honore sepulturæ suæ villam Bobane, quæ est in territorio Stampense super fluvio Calla, quem mihi gloriosissimus dominus Clotharius rex suo munere contulit; ut si semper corpus ejus in basilica nova, quam inclytus Chilpericus quondam rex construxit, si convenerit ut inibi transferatur, villam ipsam, ubi ejus semper corpus fuerit, semper ibidem deserviat, et ipse sanctus pontifex pro meis facinoribus deprecare dignetur. Rogo abba illustris loci illius ut nomen meum in libro vitæ recitetur.

Villare meum quæ est in Cramteno territorio ad Summa Vedantia, sicut a me præsentis tempore possidetur, et ex successione domni et genitoris mei legitime reddebatur basilicæ domni Petri et Pauli post obitum meum pro mercede animæ meæ volo esse donatum. Dulcissimo pronepote meo Thoringo dono ei colonica, cui vocabulum est Villa nova, quam de filio Papoleno quondam dato pretio comparavi, in perpetuo teneat atque possideat. Villa Idguino dulcissimo nepote meo Segechelmo, dum advivit, volo esse donatum. Post obitum vero illius, filii sui, qui ex Bertichildi filia Leutranni nati esse noscuntur, absque consortium fratrum suorum, si alios filios habuerit, ipsos præcipio possidendum. Viniola seu prata quæ sunt ad Riulione, et adjungunt ad vineas sanctæ Ecclesiæ vel infra terminum Calinarcense, quas dato pretio comparavi, sanctæ Ecclesiæ volo esse donata. Idemque et colonica Satovera, quem Vulfarius quondam tenuit, et postea Aiga eam nobis cum ipsa venditiones, quas ab ipso Vulfario acceperat, dedit, et ipso locello cum vineis et cum omni jure suo, tu, sancta Ecclesia heres mea, percipias, et locello qui dicitur Condomas, quem pro re mea accepi, et postea fidelissimæ Cottanæ per donationis titulum concedi, volo ut ipsa locello jam dicta Cotta vel filii sui in perpetuo valeant in integrum possidere. Domum vero intra muros civitatis Parisiorum, qui ab Eusebio quondam fuit ædificata vel possessa, et mihi a præcelso domno Clothario regi concessa esse denoscitur, inter sancta Ecclesia Cenomannica et sancta basilica heredes mea æqualiter possidendum decerno; sic quoque ut de tabernias, quæ infra domum esse noscuntur, locarius ille, qui annis singulis exinde speratur, lumen in sacrosancta Ecclesia Cenomannica et prædicta basilica domni Petri et Pauli inferatur; et areas, quæ foris civitatis sunt, idemque communiter possideant.

Id constituimus observandum, ut quicquid die obitus mei in domo superius nominata Parisius, aut in unum aut in quibuslibet rebus, quæ nostræ propriæ esse noscuntur, æqualiter heredes meas sancta Ecclesia Cenomannica et basilica domni Petri et Pauli inter se dividant. Pæne mihi in oblivione fuit positum; sed divina inspirante gratia memoravi. Viniolas secus arenas juxta quod ipsas maxima de deserto recuperavi vel adunavi, de ipsa arena usque ad strada quod clausura ipsa circumcingit, quod ipsa sancta basilica domni Petri et Pauli præsentis tempore possi-

dere videtur. Itemque vincolas, pradela vel terraturium, quod in dextera parte de strada est qui vadit ad Pontileugua, quem de venerabili fratre meo Eoladi abbate comparavi, quæ in ipsius basilicæ oppidum esse noscitur; cum brugilo quem de fratre meo Leusio abbate datos quadraginta solidos redemi, et campellos quos cum ipso abbate commutavimus, quæ ad alveum Sartæ, cum prato qui est ad confluentem, totum et ad integrum cum servantibus, quos inibi possui, aut adhuc Christo propitio ponere potuero, et modo ad ipsa sancta basilica in Dei nomine possidentur, in perpetuo dominentur. Simili modo medietatem de colonico Vatilonno, quem de Berone in nomine ipsius sancte basilicæ comparavi, et aliam medietatem, quam illustris matrona Egydia ad ipsum sanctum locum per donationis titulum contulit, jubeo ut in integrum, sicut a modo ab ipsa basilica Christo præsulæ possidetur, et in perpetuo inibi perseveret.

Et quia nulli habetur incognitum qualiter Berthechilius illicto ordine contra decreta canonum in sede sua fuit aggressus, et nimium res sanctæ Mariæ vel meas proprias generavit pro his gravissimum dispendium; unde etiam non ut debuit restauravit, nisi parvitate per res proprias meas, quas malo ordine distraxerat, locella cum carta venditionis dedit, hoc est cum domibus, cum Bariaco et Vivale portione suam in integrum nobis vendidit. Et postea cum alia vice gloriosus dominus Clotharius de regno suo in insidiis pertulit, et iterum ego propter ipsum valde in captivitate fui, et in ipso nec nominandus Berthechilius iterum vastator Ecclesiæ accessit, et carta ista quam prius fecerat, in archivo Ecclesiæ invenit, eam igni comburi præcepit, sic illi iudex metuendus atque terribilis pro rebus suis cum eponat iudicium. Et postquam dominus noster cum voluntate Dei una cum præcelso consubrino suo Teudoberto rege caritatem inivit, et voluntarie quantitatem de regno suo recepit, et nos locella ista obsistente ad dominationem nostram revocavimus. Campariaco vero, Estivale, cum domibus, mancipiis, vineis, et silvis, pratis, aquis, aquarumque decursibus, et jure earum vel omnem peculiari, sanctæ basilicæ domni Petri et Pauli delego. Perfeci scilicet domum, quæ infra muros, in dextera parte de posteriola meo opere ædificavi, ubi oratoriolus in honore sancti Michaelis archangeli constructus est, volui ut ipsas domus et basilica sancti Petri et Pauli esse debuisset.

Dum nos cum domno Clothario rege pro fide nostra et amore illius detenti fuimus, pistrinus Ecclesiæ ante ipsa domo constructa est, propterea in his locis Ecclesia stipendia et madricola, quam ego inibi erexi, supplex quæso domino meo pontifici, qui mihi successor fuerit, ut omni tempore madricola ipsa, sicut usque nunc in eis temporibus stipendia promeruit, et semper inantea ministrante sancta Ecclesia alatur, et domus ipsa sit ad receptionem pontificum, vel religiosos qui ad ipsum oratorium deserviunt: quia et virtutes ibi ostensæ sunt, et honorare

A in omnibus vel venerare debetur. Precamur domno et pontifici successori nostro, et per Deum Trinitatis conjuramus, ut de villas quas ego sanctæ Ecclesiæ per hunc folium testamenti delegavi, vel quæ meo tempore conquestæ sunt, vel in donationem sanctæ Ecclesiæ pervenerunt, ex omnibus vel in omnibus decimas annonæ, vini, casei, lardi, omnes decimas in domo ipsa sancti Michaelis archangeli annis singulis congregentur, sicut nostro tempore actum fuit, et pauperibus vel peregrinis in eorum alimonia ministretur: quia nec sancta Ecclesia dispendium perferet; et quod nos, etsi indigni, qui qualemcumque locum sacerdotii visi fuimus occupare, ea quæ Deo annuente in pauperibus studuimus ministrare, a vobis indesinenter conservetur. Basilicæ vero sancti Petri et Pauli curtem illam cum casis quas bonæ memoriæ Romolus quondam presbyter Cenomannis in civitatem tenuit, et domum illam, quæ nostris temporibus supra muros ædificavit, et nos et manum ad hoc porreximus, et postea de nepte sua comparavimus; domus ipsas sicut a præsentis tempore in Dei nomine ab ipsa sancta basilica possidentur, cum id quicquid inibi laboratum fuerit, aut ante vel meis temporibus subjectum, totum et ad integrum præfata Ecclesia absque ullius impedimento perpetualiter valeat possidere.

B Sanctæ Ecclesiæ herede mea dono villa, cui vocabulum est Grandefontana, quæ dato pretio de Vadoleno compatri meo filio Bayone comparavi, cum omni jure vel terminum suum. Te vero, sancta basilica domni Petri et Pauli, dono villa Conadaco, quem de Belletrudi sive Bettane matrona, relicta quondam Maurini, dato pretio comparavi, cum Colicas villas, quas postea dato pretio de Betholeno vel Mantharigo cum silvas vel omni adjacentia ad se pertinentes, cum domibus et mancipiis, sicut jam in tua ditione tradidi, cum mobilibus et immobilibus in integrum volo esse donatum, cum agellum illum, nomine Timiogo, quem filio et parente meo Berulfo ad usufructuario possidemus, et post meum obitum ad tuam revoces potestatem. Dulcissimo nepote meo Sigehelmo licet jam per donationis titulum villam Murocincto anteactis temporibus contuli, quam ex successione domni et genitoris mei legitime reddetur, et postea meis peccatis facientibus germanus meus Berthulfus in expeditionem domni Clotharii regis interemptus fuit, et portio sua mihi legitime obvenit, volui in hunc testamentum meum comprehendendi, ut tam quod prius ei dedi, quam et quod postea mihi de germano meo obvenit, totum et ad integrum ipse nepos meus, villa ipsa cum domibus, mancipiis, vineis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumque decursibus, mobilibus et immobilibus, sicut hoc jam possidere videtur, et ipsi et sobolis sui perpetualiter dominentur. Tertia vero portione de ista villa Murocincto, quem bonæ memoriæ germanus meus Ermenulfus tenuit, et ipsam mihi dedit, dulcissimo pronepote meo filio ipsius Sigehelmi, nomine Leodefredo, post obitum meum volo esse dona-

tam, exceptis illis quos emisit, aut ego de captivitate A redami, ipsi liberi perseverent. Casa vero quæ est infra muros civitatis Cenomannis, quam dominus et frater meus Chaimoaldus episcopus, dum archidiaconi videtur officium fungere ædificavit, cum casella quam Malaricus diaconus tenuit, hoc dulcissimo nepoti meo Sigechelmo, cui eas dedi, volo ut et ipsi et filii sui in perpetuo dominantur: quia ubi casa nova ex areas illas comparatas esse noscuntur.

Villam vero Patriliaco, quæ est secus Pontochiugane, quem de Doleno quondam comparavi, et venditionem in nomine sanctorum Petri et Pauli, vel basilicæ eorum, quam jam tunc tempore ædificare videbamus, et postea ad ipsa sancta basilica delegavi, volo ut eam in perpetuo possideat, cum colonicas ad se pertinentes. Villam Monciaco cum colonica quæ conditæ vel undique idipso Condacense aut Monciacense comparavi et adjunxi, te, sancta Ecclesia heres mea, ad integrum volo esse donatum. Vineas vero quas mihi sanctæ memoriæ dominus Licinius episcopus pro amoris affectu secus vineas Cariliacenses suo munere dedit, et nos antea de Sargite quondam necutiantie parte divina cum terra comparavimus, et postea inibi vineas posuimus, et in una clausura cum vineas sanctæ ecclesiæ adjunximus, volumus, ut pro mercede animæ nostræ hoc ecclesia sancta Cenomanica possideat. Licet antea ipse ager parum habebat vineolas, nec domini mei antecessores episcopi aliquid ibi voluerunt addere, sed nos pro amore sanctæ Ecclesiæ vel augmentum ipsius, tam de negotiantibus, quam de reliquis maxime spaciavimus et pretium dedimus, ut in jure et dominationem sanctæ Ecclesiæ proficiant optamus. Idemque et vineolas, quæ sunt in Saboranense, quæ meo opere undique subjunxi, aut per donum, aut per venditionem, et si adhuc subjungere potuero, cum cultoribus eorum et familias ad domum quæ ibi stabilis, te, sancta Ecclesia, domni Petri et Pauli habere jubeo.

De Ponteleugua hæc est de matricula et synodochio in honorem sancti Martini, hæc est miracula sancti Petri et Pauli, quod est ad Pontemleugua, si per singula perpensamus, quantum facinora nostra in sæculum dum detenti fuimus, commissa esse noscuntur, non esse tantum facultas redimendi, quantum sunt culpæ commissæ; sed omnipotens Deus, qui nullum percire vult, ipsæ parva munuscula quæ grandis lacrimas vel memoris animæ Redemptori nostro offerre videmur, in pauperis, ipse pro larga pietatis suæ gratia qualemcumque tribuat veniam. Ergo quia vôtus et liberatio et deliberatio mea est, ut basilica quæ in honore beatissimi ac peculiaris patrini nostri Martini sancti episcopi ad Ponteleugua, ubi et requies sua sancta Deo propitio posui, delego atque ipsum sanctum locum locella his nominibus, Longiagas, Noginto, Novavilla, Antoniaci, et de Monasteriolo, partem illam quam de Leodelene dato pretio comparavi, et Avanto quodcumque inibi com-

paravi, aut unde mihi obvenit, cum mancipiis, immobilibus et immobilibus, et omni jure earum, vel quantumcumque adhuc ad ipsa loca subjungere aut comparare potuero, habere jubeo ac decerno sub abbate vel basilicæ sancti Petri et Pauli potestate consistat. Licet præsumptione ut dicamus synodochii locus sit, dum parvum ibi intulimus, tamen potens est Deus et ipse sanctus athleta Christi inibi plurima conferre, unde pauperes et alimonia vestiuntur, et cuncti amici nostri et peregrini receptacula pro nostra memoria habere videantur. Ad præsens jubemus, ut sedicem animolas Deo devotas, hoc est viros pauperes, cæcos aut debiles, in ipso loco collocentur; et diebus singulis eis victus facta ratione sufficienter ministretur. Et, quod superius meminimus, de tributum Taletense, et suffragium Criscianense vel Cambariacense, sicut superius jam præcepimus, tam in vestimentis, quam et in lectariis, aut in calciamentis, et istis fratribus nostris et matricolabus sancti Petri qui sub regimine suo esse noscuntur; tu abba basilicæ sancti Petri et Pauli omnimodis potissimum tibi cura sit hoc eis in omnibus adimplere. Quod si in aliquo (quod absit) ex hoc negligens apparueris, ante tribunal Christi cum sancto Petro et Paulo apostolos, et sancto Martino antistitem habeas rationem. Et nullus ex pontificibus successoribus nostris de id quod ad prædictum locum vel pauperibus est delegatum, auferre præsumat; sed ad festivitatem ipsam et pontifex et omnis clerus prandium dignum percipiant, et si de prædicta locella quicumque aliud retraxerit, tamquam necator pauperum ante conspectu divino judicetur. Tu vero, venerabilis abba, vel successores tui, talem curam habeatis de cursum sanctæ ecclesiæ domini Martini, qualem et sanctorum Petri et Pauli; et lumen per noctis de tributum villarum ipsarum sufficienter comparetur, et quod superest, ad ipsos pauperes vel inopes ipsius basilicæ proficiat.

Villa vero Blacciago sita in terraturio Burdigalense secus castro B'avit, quæ est super alveum Garonnæ, licet a parentibus meis longo tempore fuit possessa, et per interregna, vel adolescentia meæ genitricis fuit de jure suo ablata, et ab Aunulfo filio Maurilionis qui eas occupaverat, per testamenti sui paginas dum illicite ad sanctas Ecclesias hoc est Burdigalense et Toronice et Equilinese in duas partes ex ipsa villa sunt delegatas, tertiam Arnulfus germanus ipsius Aunulfo possedebat. Unde altercationes habuimus inter nos et ipsos de prædicta villa; sed ille recognoscens quod nobis legitime debebatur, coram ipsis pontificibus qui duas partes ex hoc possidere videbantur, nobis de præsentem tertiam ex omnibus de villa ipsa reddidit, et epistola exinde manu sua roborata, vel a prædictis sacerdotibus firmata nobis tradidit possidendam. Sed dum nos ita constringit amor divinus, ut contra sancta Ecclesia non ambulemus; forsitan si possimus cum gratia domnorum meorum et fratrum rem ipsam redimere. Sed quia dominus Agericus episcopus [Turoneasis]

portionem illam, quæ sancti Martini fuit, nobis vendidit, et venditionem cum canonicis suis nobis fecit, et solidus LX secundum arbitriis sui valebat de presenti dedimus, et ipsa altercatio nostra subjunximus, volumus ut tu, sancta heres mea, Ecclesia Cenomanica, possideas; et si adhuc in rem ipsam de domus pontificis de Burdigalense aut Equilemense redimere possumus, totum et ad integrum ad tuam revoces potestatem.

Colonica vero Vincentianæ, quam domina et genitrix mea possedit, et nos eam modo in Dei nomine possidere videmur, quæ secus ipsum agrum Blaviaco esse videtur, basilicæ sancti Petri et Pauli cum mancipiis, vineis et terris, volo esse donatum. [Villa Floriaco, sita inter duo maria, qui parentum meorum fuit, et postea genitricis mea per orphanitatem perdidit, et a Childegermo fuit malo ordine possessa, quam villæ medietatem cura mancipiis, domibus, vineis, silvis, omnique termino suo vel adjacentibus sibi a Berthranno sive Bettone filium ipsius Childegermi dato pretio redemi, volo ut ipsa villa qui parentum meorum fuit, basilica sancti Petri et Pauli in perpetuo dominetur. Domum vero infra muros civitatis Burdigalense, quam ego et germanus meus Ermenulfus nostro opere recuperavimus, ipsam domum cimencitia cum adpenditia sua ad ditione dulcissimo nepoti nostro Sigehelmo jubemus pervenire, ut ipse habeat et possideat, et suis posteris ad possidendum relinquat. Et hoc jubemus, ut omni tempore vitæ illorum, quando missi domni's et venerabilibus sanctæ Ecclesiæ Cenomanicæ vel basilicæ sancti Petri et Pauli pro piscibus negotiandum ibidem venirent, semper in domo illa receptaculum habeant, et inibi quæ eis necesse fuerit comparent. Locum vero qui appellatur Bresetum in territorium Burdigalense, ubi precarias [At., picarias] habere videmur, et dato pretio cum Annoaldo quondam comparavimus, ipsam rem cum precariis inibi manentibus, et familias eorum, vel pixita, sicut a me præsentem tempore possidetur, et post meum obitum, tu sancta ac venerabilis basilica domni Petri et Pauli ad tuam revoces ditionem, ut exinde annis singulis pix recipiatur.

Omnibus notum est qualiter bis aut tertio in rebus sanctæ Ecclesiæ vel proprias sustinui spoliationem. Deus scit quod non pro culpis nostris hoc passus sum, sed pro hoc quod fidem volui inlibata custodire, et sancta Ecclesia in præsiidiis illo tempore grave pertulit dispendium; et ego pauper substantiola mea propria valde egenus evasi. Idcirco erubesco scribere, quod parum resedit ad offerre. Dono argentum illum quem nobis postea Deus vel domnus rex aut amici contulerunt, sicut brevis manu mea conscripta concinit, quia pertractavi ut duas partes de ipso argento quod ego visus sum laborasse, tu sacrosancta Ecclesia, percipias; alia vero portione, quam in ipso breve cæscripsi, tu, basilica sancti Petri et Pauli, quem herede meæ, sicut te, sancta Ecclesia, institui, habere jubeo. Adjuro per Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, tam tibi, domne pon-

tifex, qui successurus eris, quam et te, abba, qui eo tempore fueris, quando me Deus de hoc sæculo migrare præceperit, vel successoribus vestris, ut nullus non præsumat de ista parvula munuscula, quæ ego sanctæ Ecclesiæ, vel sanctæ basilicæ pro commemoratione nominis mei de his speciebus nihil abstrahere, vel venundare, sed omni tempore tam pro ornatu sanctæ Ecclesiæ vel basilicæ, mensæ earum perpetualiter debeat perdurare. De reliquo vero argentulo, quodcumque post diem obitus mei regesturiolo meo inventum fuerit; et hoc non delegavi, exceptum argentum sanctæ Ecclesiæ salvo, jubeo quod præsens habere videor, vel adhuc laborare potuero, quod delegatum non fuerit, totum inter sanctam Ecclesiam ac sanctam basilicam domni Petri et Pauli æqualiter dividantur; et abbas portionem illam quam accepit, si necesse fuerit sepulturæ meæ aliquid exornari, et si ego hoc antea non fecero, de hoc ipsum quod e contra pontifice perceperit, ad ipsa sepultura mea dignetur, exinde studeat componere; et si nos ea Christus permitteret ea lucere durare, argentus ille in ministerio, quo necesse fuerit, basilicæ faciendum intromittatur.

Simile modo jubeo quod de vestimenta damea [At., clavia] tu, dulcissimi archidiaconi, qui eo tempore fueris, domno vero et pontifice successore meo particulos duos optimos de proprio vestimenti damea reverenter offerre jubeo. Tibi vero sancti archidiaconi præcipio, ut unum cabellum bouum et unum pareculum de proprietate meâ præsumas. Omnia vero quæ de proprietate, seu ex militia in regesturiolo meo post meum obitum inventa fuerint, seu et species aut vestimenta quod ego laboravi vel adquisivi, excepto quod sanctæ Ecclesiæ proprium est, tres exinde jubeo fieri portionis, una domnus et successor meus pontifex accipiat; alia vero basilica domni Petri et Pauli; tertia vero de præsentem pauperibus jubeo erogare. Similiter tibi præcipio archidiaconi, et coram Deo contestor, ut de eos fructus quos eo anno relinquero, cum diem extremum exclusero, per manu tua, tertia parte pauperibus absque fraude erogetur.

Similiter volo ac jubeo omnibus servientibus sanctæ Ecclesiæ qui ministeriales esse noscuntur, vel meis, tam clericis quam sæcularibus, qui mecum conversare videntur, singulos caballos, tam ingenui, quam liberi vel servientes de præsentem percipiant; reliquos vero caballos tam Warannonis, quam spaldas seu poledras, qui inventi fuerint, et characterio sanctæ Ecclesiæ habuerunt, totus pontifex vel Ecclesia recipiant. Illi vero qui meum characterio peculiarem habuerunt, aut quos mihi parentes vel amici dederunt, medietatem sancta Ecclesia ex ipso accipiat; aliam medietatem basilica vel abbas qui inibi esse videtur recollegat. Illud huic testamento adnecti volui, ut de gregis equinis, quos mea parvitas undique attraxit vel augmentavit, excepto jumenta antiqua, inde duas portiones ex ipsis gregis, quæ meas proprias esse videntur, et super terra

sanctæ Ecclesiæ pascua habent, ut diximus fiant : una percipiat sancta Ecclesia, et alia percipiat basilica sancti Petri et Pauli. Gregem illum, quem portionas equinarias super rem sanctæ basilicæ domni Victuri episcopi intendere videtur, ad ipsa sancta basilica volo esse donatum. Jumenta de illo qui fuerunt peculiaris Gallimere, pro fidele mea Elopodiæ volo esse donatus.

Villa Marciliaco sita secus Diablentas vico, quem dato pretio a Medighiselo et Ebretrudi comparavi, aut undique adjunxi, aut adhuc adjungere potuero, cum domibus et mancipiis, et adjacentia sua, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, dulcissimo pronepoti meo Leodochranno dono atque transfundo perpetua dominatione. Similiter villa secus Paiclenovico, quem genitor Blado Victriberno [An., Bessorum nobis pro soledus nostros vendidit, ipsam rem cum omni adjacentia sua, sibi dulcissimi pronepus meus Sigranni, habere jubeo. Similiter villam Pauliacum, quem ego dato pretio, id est solidos trecentos auro venerabile Bobeno abbate de basilica domni Albinii comparavi, ipsa dulcissimo pronepoti meo Leodochranno habere jubeo, ut ipsa in perpetuo possideat. Sic quoque si aliquid aut basilica domni Albinii, aut abbas qui successor ipsius Bobeno fuerit, exinde adtemptaverit circa ipsos, cum duplici satisfactionem jam dicto Leodochranno reddat, et villa ipsa, si voluerit contra definitione antecessores sui agere, nec sic valeat vindicare; et sic ab ipso pronepoti meo in perpetuo vindicetur. Villam quam secus vico Berulfo esse dignoscetur, et in ipsa villa Berulfus, qui quondam amisit quicquid inibi comparavi, tam de filio Enulli, quam de Remoaldo vel conjuge sua, totum et ad integrum inter dulcissimos pronepotis meis Leutfredo et Thoringo, si mihi superstites fuerint, æqualentia inter se dividendum volo esse donatum; sic quoque ut post obitum meum ad suam in integrum revocet potestatem.

Basilicæ sancti ac beatissimi sancti Germani Parisiaci antistitis, qui mihi dulciter enutrivit, et ad sacerdotali onus, ut non merui, ac per sua intercessionem perveni, ad ipsa basilica in honorem ipsius obediunt civitatis [Pro obitu in civitate] Conomanicæ ædificavi, et casas inibi ædificavi, et Moniculos institui, qui inibi Christo propitio in perpetuis temporibus officium et servitium procurent. Dono ad ipsa basilica in honore ipsius pontificis has villas his nominibus, Charisago cum vineis quæ Silviago vico sunt, et reicola quæ appellatur Stirpiaco, cum vineolas et mancipiola qui inibi esse noscuntur, Landolenas, Graciaco et Manciaci, quas data pretio undique comparavi, et ad meam pervenit ditionem, tam quod præsentem tempore possidere videor, quam quod adhuc meliorare potuero, ad ipsa sancta basilica in honore beatissimi domni Germani volo esse donatas, et vineas illas quæ ad Ruilione sunt, quod Annigielus diaconus tenuit, vel adhuc postea undique comparavi, cum prati mediate ad ipsum Rui-

vilionem ad ipsa sancta basilica præcipio possidendum. Villa vero de Comancio, quæ ego de filio et parenti meo Ebroaldo comparavi, et postea et domos et vineas inibi ædificavi, cum id quod inveni, cum omni jure et adjacentia sua, te, basilica sancti Petri et Pauli, quam in honore vestro ædificavi, et immediate herede constitui in omnibus, habero decerno. Reicola quæ appellatur Fontanas, infra terminum Alaunense, quam mihi vir magnificus Baudhegiselus et Saucia conjux sua condederunt, et donationes fecerunt, et nos multum eis in quo potuimus solatia præbuimus, ipsam rem post obitum nostrum sancta Ecclesia ac venerabilis basilica domui Petri et Pauli ad tuam revoces ditionem, sicut ad ipso Baudhegiselo possessum fuit; sic quoque, ut nomina illorum in libro vitæ in ipsa basilica recitentur. Villa Redonatiogo quæ ad Bonalfa semper aspexit, et nos postea inibi tam terras quam silvas, quas dato pretio de Chargario et Ragnarico comparavimus, vel undique totum et ad integrum, sicut semper ipsi villa Redonatiaco ad Bonalfa aspexit, et inibi aspicere debeat, ut sancta Ecclesia herede mea in perpetuo proficiat.

Licet quicquid a nobis fuerat laboratum tam in agris, quam mobilibus et immobilibus, volemus totum jam, sicut anterior testamentum noster habuit, in uno testamentum totum et ad integrum delegavi: sed quia postea postquam Deus glorioso domno nostro Clothario rege totum regnum Francorum in sua ditione advenire præcepit, et postea nobis sua larga pietas pro servitia nostra in aliquo respexit, nec ipsum nobis oportet præterire. Ergo villas illas quas bonæ recordationis Avitus, filius Felici quondam episcopus, qui parentem nostram et proximam in conjugium habuit sociata, et omnes res Aviti inter me et vir illustre Gundolando Majores domos sua pietas concessit, et ego contra ipsum modo ad præsens habere videor, omnem portionem meam, tam quod in Biturivo est, quam in Albiense, Cadurcino et Agennense, totum et ad integrum, quicquid medietas ex agro ipso ad meam pertinet rationem, pro mea vel in quantitate relaxandi peccata basilica sancti Petri et Pauli, quem heredem constitui, post obitum meum in integritate villas ipsas percipias; et Nogiogilo villam, quam et ego et vir inluster Gundolandus filix meæ et parente Dundanæ usufructu concessimus, post ipsius obitum vos sacrosancta Ecclesia et basilica communiter mediate, sicut precaturiam jam dictæ matronæ convenit, ad vestrum revocetis potestatem idipsum æqualiter dividendum.

Villa vero Vocriomno, quam mihi gloriosus dominus Clotarius rex suo munere pro rebus nostris quas Egulfus et Arnoaldus malo ordine et tenuerunt et vastaverunt, licet plus jam nobis exinde pius rex dederat, sed per injunctionem suam hoc Ecclesiæ Meticæ in honorem domni Stephani relaxavi, et villam istam cum domno et fratri meo Arnulfo episcopo petivi, ut illas villas quæ fuerunt Egulfo et Arnoaldo ipso recepit; nos villa Vocriomno in per-

petuo tenere deberemus, et quod exinde facere volebamus, liberum arbitrium haberemus. Idcirco ipsa villa tam pro mercedem domni regis quam et pro nostra, quia vineolas parum habet basilica sancti Petri et Pauli, hinc in loco isto ideo ipsa villa cum omni jure suo et adjacentias ad se pertinentes, totum et ad integrum, te sancta basilica domni Petri et Pauli, ubi corpusculum meum desidero sepelire, in perpetuo volo esse donatum. Villa vero Nociogilos, quæ est in terratorio Pectavo super alveum Ligeris, quem inibi Beato nepus quondam Babone filius Theudaldo, de matrem suum, per donationis titulum contulit, te sacrosancta basilica domni Petri et Pauli, post obitum meum habere jubeo.

De Marogilo villas Rufniaco et Marigilo, qui de actione Nuncianæ ad me pervenerunt, per res sanctæ Ecclesiæ quod multum devastavit, et nobis gloriosus dominus Clotarius rex post obitum ipsius Nuncianæ concessit, te, sacrosancta Ecclesia, heres mea habere jubeo. Locello qui appellatur Lucianus, quicquid inibi debet Hisigilo; reicola illa, quæ est super Ledo fluvium, nomine Bauciallo, quem ego de Bestingesele de Vindocinense et conjuge vel filiastris suos comparavi, basilicæ sancti Victuri Cenomannica civitate cum mancipiis et omni re quod inibi melioratum est, volo esse donatum. Villa nomine Tauriaco, portionem illam quem Nancia inibi tenuit, et nos modo per præceptionem domni nostri, sicut Marogilo et Rufniaco tenemus, et ipsa villa Tauriaco tam portione illa Nuncianæ qui fuit, et modo ad nostra traditione pervenit; quam et portionem illam, quam Andericum et nepoti sui, filius germanæ suo et germanæ suæ nobis vendiderunt, et ipsum insimul conjunximus, te sacrosancta Ecclesia, heres mea, habere jubeo. Locello quæ appellatur Luciacus, quicquid inibi de Berthigisillo, vel conjuge sua et filiis eorum comparavi, et ad præsens possidere videor, cum quicquid inibi adjunxi, aut adhuc adjungere potuero, basilicæ sancti Petri et Pauli herede meæ delegeo possidendum. Villas vero sitas in terratorio Dunense, hoc est villa Pannonio, quem de Johanni abbate dato pretio, hoc est solidis centum quadraginta comparavi, et villam Marcirias, quem de Bethone, filio Baddone quondam similiter visus sum comparasse; ipsas reicolas, tu dulcissimus nepos meus Sigechelmi, post meum obitum recipias; sic quoque ut post tuum obitum filii tui inter se æqualentia dividant.

Reicolas illas quas sanctæ Ecclesiæ Suadria soror Theoderi quondam episcopi per suum testamentum dedit, hoc est Luciniaco et Monte, et postea meo opere ipsas vindicavi. Villa quam de Dudone, nepoti Romono super Ligere comparavi, hoc est dato solidos centum, ipsam rem, quicquid inibi ad præsens habere videor, cum domibus, vineis, terris, mancipiis et omni portione illa, te, sacrosancta Ecclesia heres mea, habere jubeo. Similiter villa Brea, quam mihi Theudoaldus vendidit, et ipsam ad tuam revoces ditionem, cum vineis, mancipiis et omni jure

A suo. Kairaco vero villa, quam de Comerio Diacono datos sol. ccc comparavi, et nunc in ditione mea in Dei nomine esse dinoscetur, te, sancta basilica domni Petri et Pauli, quam heredem cum ecclesia nuncupavi, habere decerno, cum domibus, mancipiis, vineis, pratis, silvis cum omni jure suo; et si adhuc inibi aliquid meliorare potuero, totum et ad integrum ad tuam revoces potestatem. Villa Sitriaco, quem dato pretio de Leugadie comparavi, cum alio locello qui nuncupatur Blaciacos, cum adjacentibus ad se pertinentibus, domibus, mancipiis, vineis, terris, pratis, silvis, vel omni jure earum, te, sacrosancta Ecclesia Cenomannica, heredem meam habere præcipio.

B Villa Cresciaco et Vallis, sicut per epistolas inter me et domno Arnulfo episcopo Mettensis Ecclesiæ convenit, in honore domni Stephani Ecclesiæ suæ, sicut jam per epistolam nostram prius decrevi, post meum obitum, ipsa sancta Ecclesia in honore sancti Stephani ad suam revocet ditionem, et nomen meum in libro vitæ inibi, qui tunc tempore pontifex fuerit, scribi jubeat. Tres partes colonicæ, quem de ratione Arngaldo habuimus, ipsam basilicam domni Petri et peculiaris patroni nostri Medardi episcopi post meum obitum habere jubeo. Villa Montiniaco, quam Gi-boaldus quondam episcopus tenuit, et postea ad nostram ditionem venit, ipsa cum omni jure suo sancta Ecclesia juris sui esse nunc delegeo atque decerno. Villas vero sitas in Burgundia, quas nobis gloriosus dominus noster Clotharius rex et viris inlust. Bradone et Warneharo Majoris domus dedit, qui fuerunt Leudegiselo quondam, tertiam portionem, quam mihi ex ipsas villas legitimo ordine cum ipsis viris illustribus debetur, vos sacrosancta Ecclesia Cenomannica et basilica sancti Petri et Pauli heredes meas æqualentia cum ipsis habere nolo. Et villas in Provençia, quas ipse pius rex inter me et viros illustris Gondolaido et Chugo de ratione Aurelianæ dedit, quantum exinde per justitiam vindicare possemus, absque peccatum nostrum, id est de ipsas villas portionem meam, vos heredes meas cum ipsis illustris viris ad vestram revocetis potestatem. Villa vero quæ de ratione Nuncianæ, tam in Pectavo, quam et in Erbaticola, quam et illas alias villas quas cum Ghisone compatri meo in Cadurcino, Limodicino, aut ubicumque in Gutia portio Nuncianæ nobis exinde legitime reddebantur, te dulcissime compater meus Chiso pro amoris affectum et comparatum una cum nepoti vestro et nostro Thoringo æqualiter dividendum habere præcipio. Villas vero quas dato pretio de Dracoaldo episcopo [Ausciensi] comparavi, et in civem [L. civitatem] ipsam, ubi prædictus pontifex fuit occisus, esse noscuntur, tibi, dulcissime nepos meus Sigechelmi, una cum filiis tuis præcipio possidendum. Fidelissimus meus Warneharo et Walcone filio Tedemondi quondam, qui mihi fideliter ab adolescentia eorum vel sanctæ Ecclesiæ cum integra fide, quod omnibus incognitum non est, deservisse noscuntur, quidquid eis in terris,

mancipiis, vineis dedi, aut ipso meo tempore visi sunt adquisisse, totum et ad integrum eis volo esse concessum, et filii et filix eorum, quam diu vixerint, possideant, et nullus ex eis exinde nihil auferat jubeo ac decerno.

Quidquid fidei nostro Cherulfo quondam dedimus vel filiis suis, hoc ad integrum confirmamus. Fidelissimo amico meo Chadeleno quicquid ei hic et in Genomannico dedi, volo ut hoc in perpetuo et ille et filii sui possideant, quia omnibus notum est quod fideliter in mini. teriis sanctæ ecclesiæ et jugiter deservivit, et tempore vitæ suæ facere disposuit, et justum est, ut quicquid ei de jure Ecclesiæ, vel quæ meo labore ad Ecclesiam pervenit, semper in eo perpetualiter perduret. Fidei meo Betoleno, filio Gundeleno quondam, quicquid genitore suo dedere, vel quod postea ipso Betoleno ex nostra largitate est concessum, ipso Betoleno et conjuge suæ, vel filiis eorum in perpetuo volo esse donatum: sic quoque ut genitrix sua quotquot exinde habet dum advixerit, usufructuario possideat. Post obitum ipsius jam dictus Betoleno, et filii sui in integrum percipiant, et semper amici Ecclesiæ persistent.

Illud itaque rogo ac jubeo, ut quantumque amici mei vel fideles servientes fuerint, semper eis memor sit nutritura mea, vel benefactum meum, quod circa illos impendidi, ut et ipsis post obitum meum cura sit, ut cum dies commemorationis meæ evenerit, semper inibi adesse debeant: et Abbate loci illius solatium præbeant; et dicant: Felix est homo ille, qui amicos bonos relinquit. Præcipio tibi, dulcissime nepos meus Sigechelmi, et filiis tuis rogo et adjuro per Deum omnipotentem, ut quamdiu vos in sæculo supertitisse voluerit, una cum conjugibus vestris vel sobolis vestris, si sanitas permiserit, semper annis singulis bis aut ter sepulturola mea visitetis; et hoc adjuro Abba e loci illius, ut totaliter vos reficiat, et filios vestros honoret, qualiter cognoscit me sancta Ecclesia fuisse consolatorem, ut vobis et filiis vestris delectet frequens visitare locum ipsum sanctum, vel meam commemorare memoriam. Adjuro et rogo donno meo Cahimbaldo episcopo [*Infra*, Chaimaldo episc. Pictavensi], quia consanguineus meus esse dinoscetur, et eum divina pietas ad sacerdotale culmen perduxit, semper illi memor sit nutritura mea vel patrocinium sancti Petri, unde ad ipsum onus Christo præsule ambulavit; ut idonea sepultura, quandoque me Deus ab hac luce migrare jusserit, suis manibus cum reliquis domnis et fratribus suis corpusculo meo dignanter sepeliant, ut unde Domini mercedem conquirit, et laus in populo percurrat: hoc jubeo tunc archidiacono, ut ipsius domnus qui peccatorem sepelire dignaverint, donent eis caballis padi [*F.*, paria] duo, et poledros congregans duos, et singulos parioculos ipsi domni accipiant; et tu hoc domne Chaimalde cum archidiacono dignanter facias, et tibi simili modo, sicut tui fratres accipiant, ut accipias jubemus. Et quamdiu in sæculo te Deus superstitem esse voluerit, rogo ad meam commemo-

rationem digneris venire; et domnus abbas vel congregatio sancti Petri et Pauli dignum tibi honorem impendant.

Illos, has liberas liberosve esse jubeo: Libigiselo cum uxore et filiis, Chinemundo, Chrodosindo cum uxore et infantes, Theodogundi et filio suo Lopo, et filia sua, Emmane cum uxore et filiis, Ebrelno cum uxore et filiis, Gariulfo, Juliano, Picoaldo cum uxore et filiis, filio et filia Maurello. Similiter et famulos meos qui inibi deservire videntur, tam natione Romana, quam et barbara. Id sunt, Teodane, Bajone, Baudasindo, Mauro, Austrehario, Audisigisilo, Vetesigilo, Bercehano, Quotaue, Alagise, Leodegiselo, et filiis Theodoniviæ. Hus omnis ad integrum ingenuos esse jubeo cum omni peculiari eorum quod habent, aut deinceps laborare poterunt, et defensionem sanctæ basilicæ domni Petri et Pauli Apostolorum, ubi corpusculo meo in Dei nomen opto requiescere, habere mereamur; ita ut unusquisque tempore depositionis meæ convenient, et oblata tantum nominis mei ante sanctum altarium offerant, vel recenseant, et ministerium, qualecunq; egisse visi sunt, unusquisque in Dei nomen in prædicta die observent; et abbati loci illius solatium præbeant, et postea in crastinum abbas det illis dignissimam refectionem, et unusquisque ad domos eorum revertantur, tam isti quorum nomina hic continentur, vel quos postea de gente barbara comparavi, aut adhuc comparare potuero, tam pueri, quam puellæ, qui a me emti noscuntur, et epistolas eis feci; et ipsi in integra ingenuitate perdurent, et hoc observent quod et pluris eorum, et toti sub tuitione et defensione sancti Petri perseverent; et Dasgataldus qui voluerint ex ipsis cum ipso abbate consistere, vel basilicæ deservire, de rebus sanctæ basilicæ dicentur, ut melius eis delectet sepulturola meæ impendere honorem, et sanctæ basilicæ deservire. Et qui hic in Cenomannico terraturio manere noscuntur, defensionem sanctæ basilicæ domnorum Apostolorum Petri et Pauli se habere noscuntur. Si necesse fuerit, et abbas ille, qui basilica sancta ad regendum et gubernandum commissa fuerit, omni tempore de eo quod inibi a me collatum est, depositionem meam et lumen sepulturola meæ annis singulis taliter studeat celebrare, qualiter alit delectet loca sanctorum in maximis rebus ditare. Quod si abbas ille qui exinde negligens fuerit, cognoscat ante tribunal Christi cum domnis Petro et Paulo apostolis ex hoc habere ultionem, et perpetuam suscipere damnationem. Illos vero quos de ratione Ecclesiæ pro singulis festivitibus in Albis, per epistolas relaxavi, aut relaxavero, sicut epistolæ eorum edocent, sub tuitione et defensione sanctæ Ecclesiæ rependeant.

Et quia casus humanus multos dubios reddit; et ego vereor, ne (quod Deus avertat) devotionem meam iniqua cupiditas, quæ malorum radix est, in aliquo frangat; conjuro te, domne sacerdos, quem post me Deus esse voluerit, per illum iudicium tremendum-

que diem, sic in æternum beatitudinis præmium adipiscas, et non cum Juda damnationis partem adquiras, ut omnibus voluntatis meæ arbitrium impleas; vel dum te Deus superstitem esse voluerit, custodire intendas omnia. Hanc libertatem debet perpendere, qui voluntati suæ iudicium firmiter desiderat permanere. Rogo cum testamentum meum ad omnis et comprovincialibus meis fuerit apertum, tunc per manum archidiaconi centum solidi per domnum episcopum Turonicæ civitatis ad sepulcrum domni et peculiaris patroni sancti Martini antistitis, ubi comam deposui, et annis singulis tributum meum ibidem reddidi, transmittantur. Similiter ad basilicam sancti Albini antistitis per manum Andegavi pontificis sol. quinquaginta dirigantur, quos solidos per sacellos separatim cum brevicellis sigillatis ad unumquemque locum, sicut superius memini, in manu fidei dispensatori commendavi, sicut pagina testamenti mei eloquitur dispensandos.

Tibi vero, archidiacone, demando atque præcipio, ut per omnes basilicas quæ circa civitatem nostram esse noscuntur, hoc est basilicæ sancti Victorii peculiaris patroni mei, dabis solid. xx. Basilicæ domni Vincentii, ubi sanctus Domnolus episcopus requiescit, in honore ipsius martyris vel domni antistitis dabis solid. xx. Basilicæ sanctæ Mariæ vel sanctæ Crucis dabis solid. x. Basilicæ sancti Juliani episcopi aut caballum, aut in aurum dabis solid. v. itemque basilicæ sancti Richomeri solid. x. Basilicæ sancti Hilarii dabis solid. v. Ad oratoria domni Martini, domni Victorii, vel sancti Petri infra muros, dabis in aurum aut in caballos solid. v. Basilicæ sancti Stephani martyris aut in aurum aut in caballos dabis solid. v. Similiter volo ac jubeo, ut omnibus clericis nostris qui hic in ecclesia deservire noscuntur, de quibus aut in quibuslibet rebus quinquaginta solid. dones. Illud vero specialiter rogo, ut in supra scripta loca, ubi aliquid non ut decuit, sed in quantum virtus prævaluit delegavi, nomen meum ac sacerdotes illorum in libro vitæ jubeant adscribere, et per singulas festivitates recitari.

Licet superius hoc intinere debueram, quid cineribus meis deservire deberent; sed quia non habui integre perscrutatum de familia mea, quorum hoc agendum committerem; ideo mihi convenit, ut de quantiscumque villis sanctæ basilicæ domni Petri et Pauli herediis meæ delegavi possidendas, ut singulos condomas de unaquaque villa qui nitidiores esse noscuntur, et nos vel basilicæ sanctæ fideliter deserviunt volumus nomina eorum in una epistola conscribere, et manu nostra firmare, ut integro relaxentur a servitio, et ipsis una pariter cum abbate de sepulturolo mea, tam de luminario quam de cineribus meis integra eis sit cura usque die ultimo vitæ eorum, tam illi quam soboles qui ex ipsis fuerant procreati, in perpetuo debent cum integra diligentia deservire, et ingenuitas status illorum sub defensione ipsius abbatis debeat perpetualiter perdurare.

Sed quia nos de familia sanctæ Ecclesiæ nihil nec

cineribus nostris, nec dispositione facienda præsumimus injungi aut relaxari, sicut domni et antecessores nostri fecerunt; simili modo, jubeo, ut si aliquid mihi minime in mente fuerint de meis famulis, aut germani mei Bertulfi quondam, et hæc in Cenomanico manere videntur, toti absoluti sint a servitio et defensionem vel tuitionem sanctæ basilicæ domni Petri et Pauli, sicut reliqui liberi mei, habere mereantur. Illos vero quos de captivitate redemi, et ante ingenui fuerunt, et modo pro pretio servare videntur, tam viri quam mulieres de villa Boalcha omnes a servitio relaxentur. Ad matriculas capitalis in civitate vel qui per basilicolas sunt, per manus archidiaconi quinque sol. jubeo dari.

Quia deliberationis meæ arbitrium opto per hunc testamentum firmiter conservare, ideo conjuro vos, domni et pontifices, per sanctum apostolatum quem divina traditione accepistis, ubicumque necesse fuerit, basilicæ meæ vel abbati loci illius semper solatium præbeat, et tale consilium domno et successori meo instruite, ut de id quod sanctæ basilicæ in honore domni Petri et Pauli apostolorum pro auiuæ meæ remedium deputavi, nihil exinde minuat, nec per qualibet occasione aliquid debeat fraudare, quia ego nullum dispendium me sanctæ ecclesiæ generasse cogno:co. Similiter conjuro vos omnes per victorias clementissimorum principum, qui, in sæculo virtutem agendi apud ipsos domnos et principes nostros habetis, ut si necesse fuerit semper defensionis vestræ auxilium paginolæ non negetis. Adhuc parva memoravi quod valde in oblivione tradidi. Domum vero Diablentes quam meo opere ædificavit cum curte et stabulum, et hortus et colonicas, quicquid undique tam de Bosone presbytero, quam de heredis Etoleno, Tri'ono, loco quæ dicitur Calviaco, vel undique in opidum Diablentis juxta ripam Arœnæ fluviolo comparavi, tam terris, mancipiis, silvis, pravis et omnes jure suo, cum Taxonaria quam vindicavi contra Leutthero et heredes suos, totum et ad integrum, te, sacrosancta Ecclesia heres mea, habere volo, excepto res antiquas sanctæ Ecclesiæ Diablenticæ. Idemque et portiones illas quas mihi Guntherus in omnes res suas per donationes contulit, et ipsum conjunctum apud ipsam casam Diablenticam te, sacrosancta mater et heres mea Ecclesia habere decerno Casellas illas quas bonæ memoriæ Domnigisilus diaconus ex nostro munere habuit, et ipsi pauper inibi ædificavit, et nos post illius obitum dulcissimo nepoti nostro Leudochramno concessimus, cum omnes casellas, casticella, vineola, campellos, et quod ibi ipse diaconus habere visus fuit, cum mancipiola illa qui inibi habere videntur, volumus ut ipse nepos noster dum pro amore nostro frequens ad basilicam S. Petri et Pauli apostolorum venire deliberat, sicut et nos in testamentum scripsimus, volumus ut ipsas cum gratia pontifice successore nostro semper possideat, sic quoque ut post obitum illius ad jus sanctæ Ecclesiæ revertatur.

Nam et ego in præsentî denuntio, ut si quis contra hanc voluntatem meam venire tentaverit, excommunicatione perpetua feriatur, et tale in ipsum Deus iudicium ostendat, ut lepra Naaman percussus, terra ipsum sicut Dathan et Abiron absorbeat; et sic ultio divina in illum appareat, ut in præsentî sæculo se male egisse cognoscat, et in futurum iudicium nunquam remissionis veniam consequatur. Si quæ lituræ, si quæ caraxaturæ, si quæ litteræ adjectæ sunt vel detractæ, ego feci, fierique jussi, dum meam mihi sæpius prælego voluntatem; et omnia per singula recognosco vel emendo. Ut lex edocet, septem virorum honestorum subscriptionibus et sigillis credidi muniendum, et pro totius rei firmitate atque stipulatione adnecti præcepi. Actum Cenomannis in civitate, die et anno superius comprehenso. Bertichramnus in Christi nomine æssi indignus episcopus testamentum meum, quem filio meo Ebbone notario scribendo dictavi, relegi et subscripsi. Guntinus Honoratus subscripsi, rogante domno Bertichramno. Dado, rogante domno Bertichramno, subscripsi. Signum Gerinus, rogante domno Bertichramno, subscripsi. Ibbolenus, rogante domno Bertichramno, subscripsi. Gaddo, rogante domno Bertichramno, subscripsi. Ego Hugo Honoratus subscripsi. Ego Ebbo notarius, iubente domno meo Bertichramno episcopo, et ipso præsentè, hoc testamentum scripsi, relegi et subscripsi, notavi diem. Similiter ego Bertichramnus episcopus rogo filio meo archidiacono, ut cum testamentum meum apertum fuerit, ipso prosequente, gestis municipalibus, secundu[m] legem faciat alligari, quo semper firmiter perduret.

ANNO DOMINI DCXX:V

SANCTUS PROTADIUS

VESUNTINUS ARCHIEPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN PROTADIUM.

(Dunod, Histoire de l'Église, ville et diocèse de Besançon, t. I.)

Le nom de cet évêque est dans nos catalogues après celui de saint Nicet, et dans nos anciennes litanies au nombre des saints confesseurs. Sa légende porte qu'il était d'une illustre naissance, *nobilissimus*, aimé et estimé du roi Clotaire II, et que ce prince prenait souvent ses conseils; qu'il écrivit un livre des rites de son Église, à la prière d'Étienne et d'Aymin, chefs des cathédrales de Saint-Jean et de Saint-Étienne; qu'il mourut le 12 février, et qu'il fut inhumé dans l'Église de Saint-Pierre. Il pouvait être le frère ou le fils de Protade qui était de famille romaine et maire du palais de Bourgogne sous Thierry II. Il succéda à Nicet au commencement du septième siècle, et il était mort en 625. Donat son successeur assista au concile de Reims.

Son corps a été levé de terre, et exposé à la vénération du public dans l'église de Saint-Pierre, où il avait été inhumé. Les chapelains de cette église firent faire un buste d'argent, et les citoyens une châsse, dans lesquels son chef et ses autres reliques furent transférés le 9 février 1614. Sa mémoire est en grande vénération dans cette ville, où l'on fait sa fête le 10 février et son office double.

Le magistrat a coutume d'inviter le clergé de l'Église de Saint-Pierre à exposer les reliques de saint Protade pour exciter le peuple à demander par l'intercession de ce saint pontife d'être délivré des calamités publiques quand il en est menacé: et on lit dans les actes de l'église métropolitaine qu'en 1529 et 1642 les archevêques ordonnèrent des processions générales depuis l'église de Saint-Jean jusqu'au delà du pont, dans lesquelles la châsse de saint Protade serait portée.

Saint Protade est regardé comme l'auteur du premier Rituel écrit de l'Église de Besançon; interpolé et augmenté dans la suite des temps.